

Hanc multam Æschines a Ctesiphonte petiit quadriennio ante Philippi Macedonis mortem; sed iudicium factum est aliquot annis post, Alexandro jam Asiam tenente: ad quod iudicium concursus dicitur e tota Græcia factus esse. Quid enim aut tam visendum, aut audiendum fuit, quam summorum oratorum in gravissima causa, accurata et inimicitiiis incensa contentio?

Quorum ego orationes si, ut spero, ita expressero, virtutibus utens illorum omnibus, id est, sententiis, et earum figuris, et rerum ordine, verba persequens eatenus, ut ea non abhorreant a more nostro (quæ si e græcis omnia conversa non erunt, tamen ut generis ejusdem sint elaboravimus): erit regula, ad quam eorum dirigantur orationes, qui attice volunt dicere. Sed de nobis satis: aliquando enim Æschinem ipsum latine dicentem audiamus.

AD C. TREBATIUM

TOPICA.

M. T. CICERONIS,
AD C. TREBATIUM,
TOPICA.

ARGUMENTUM.

QUA occasione, quo tempore fuerit scriptus *Topicorum* liber, intelligis ex ipsa Ciceronis ad Trebatium præfatione.

Primo locis argumentorum tum artificiosorum, tum inartificialium breviter enumeratis, definit quodque genus, et exemplis illustrat. Deinde fusius de singulis disserit.

Postremo de quæstionibus, ac variis causarum generibus, quorum alii loci sunt aptiores, paucis absolvit.

I. MAJORES nos res scribere ¹ ingressos, C. Trebati, et iis libris, quos brevi tempore satis multos edidimus, digniores, e cursu ipso revocavit voluntas tua. Quum enim mecum in Tusculano esses, et in bibliotheca separatim uterque nostrum ad suum studium libellos, quos vellet, involveret, incidisti in Aristotelis Topica quædam, quæ sunt ab illo pluribus libris explicata. Qua inscriptione commotus, continuo ² a me eorum librorum sententiam requisisti. Quam tibi quum exposuissem, disciplinam inveniendorum argumentorum, ut sine ullo errore ad eam rationem via perveniremus ab Aristotele inventa, libris illis contineri: verecunde tu quidem, ut omnia, sed tamen ut facile cerne-rem te ardere studio, mecum, ut tibi ² illam traderem, egisti. Quum autem ego te, non tam vitandi laboris mei causa, quam quod id tua interesse arbitrarer, vel ut eos per te ipse legeres, vel

¹ Ms. Oxon. aggressos. ² Vulg. illa.

ut totam rationem a doctissimo quodam rhetore acciperes, hortatus essem: utramque, ut ex te audiebam, es expertus. Sed a libris te obscuritas rejecit. Rhetor autem ille magnus, hæc, ut opinor, Aristotelica se ignorare respondit. Quod quidem minime sum admiratus, eum philosophum rhetori non esse cognitum, qui ab ipsis philosophis, præter admodum paucos, ignoretur. Quibus eo minus ignoscendum est, quod non modo rebus iis, quæ ab illo dictæ et inventæ sunt, alluci debuerunt, sed dicendi quoque incredibili quadam quum copia, tum etiam suavitate. Non potui igitur tibi, sæpius hoc roganti, et tamen verenti, ne mihi gravis esses (facile enim id cernebam), debere diutius, ne ipsi juris interpreti fieri videretur injuria. Etenim quum tu mihi meisque multa sæpe scripsisses, veritus sum, ne, si ego gravarer, aut ingratum id, aut superbum videretur. Sed, dum fuimus una, tu optumus es testis, quam fuerim occupatus: ut autem a te discessi, in Græciam proficiscens, quum opera mea nec respublica nec amici uterentur, nec honeste inter arma versari possem, ne si tuto id quidem mihi liceret; ut veni Veliæ, tuaque et tuos vidi, admonitus hujus æris alieni, nolui deesse ne tacitæ quidem flagitationi

¹ Ernest. ignoraretur.

tua. Itaque hæc, quum mecum libros non haberem, memoria repetita, in ipsa navigatione conscripsi, tibi que ex itinere misi: ut mea diligentia mandatorum tuorum, te quoque, etsi admonitore non eges, ad memoriam nostrarum rerum excitarem. Sed jam tempus est ad id, quod instituimus, accedere.

II. Quum omnis ratio diligens disserendi duas habeat partes, unam inveniendi, alteram judicandi, utriusque princeps, ut mihi quidem videtur, Aristoteles fuit. Stoici autem in altera elaboraverunt. Judicandi enim vias diligenter persecuti sunt, ¹ ea scientia, quam Dialecticam appellant. Inveniendi vero artem, quæ Topice dicitur, quæque ad usum potior erat, et ordine naturæ certe prior, totam reliquerunt. Nos autem, quoniam in utraque summa utilitas est, et utramque, si erit otium, persequi cogitamus, ab ea, quæ prior est, ordiemur. Ut igitur earum rerum, quæ absconditæ sunt, demonstrato et notato loco, facilis inventio est: sic, quum pervestigare argumentum aliquod volumus, locos nosse debemus; sic enim appellatæ ab Aristotele sunt hæc quasi sedes, e quibus argumenta promuntur. Itaque licet definire, locum esse argumenti sedem; argumentum autem, rationem, quæ rei du-

¹ *Vell. edd. eam quam Dial.*

biæ faciat fidem. Sed ex his locis, in quibus argumenta inclusa sunt, alii in eo ipso, de quo agitur, hærent; alii assumuntur extrinsecus. In ipso, tum ex toto, tum ex partibus ejus, tum ex nota, tum ex his rebus, quæ quodammodo affectæ sunt ad id, de quo quæritur. Extrinsecus autem ea dicuntur, quæ absunt, longèque disjuncta sunt.

Sed ad id totum, de quo disseritur, tum definitio adhibetur, quæ quasi involutum evolvit id, de quo quæritur. Ejus argumenti talis est formula: « Jus civile est, æquitas constituta iis, qui ejusdem civitatis sunt, ad res suas obtinendas; ejus autem æquitatis utilis est cognitio; utilis est ergo juris civilis scientia. » Tum partium enumeratio, quæ tractatur hoc modo: « Si neque census, neque vindicta, nec testamento liber factus est, non est liber; neque est ulla earum rerum; non est igitur liber. » Tum notatio, quum ex vi verbi argumentum aliquod elicitur, hoc modo: « Quum lex [Ælia Sentia] assiduo vindicem assiduam esse jubeat, locupletem jubet locupletem; locuples enim est assiduus, ut ait Ælius, appellatus ab asse dando. »

III. Ducuntur etiam argumenta ex iis rebus, quæ

¹ Recte Ernest. verba hæc delenda censuit. Lex enim ipsa duodecim tabularum: « ASSIDUUS ESTO VINDEX. » ² Sic vere Lamb. Vulg. ab ære.

quodammodo affectæ sunt ad id, de quo quæritur. Sed hoc genus in plures partes distributum est. Nam alia conjugata appellamus, alia ex genere, alia ex formula, alia ex similitudine, alia ex antecedentibus, alia ex consequentibus, alia ex repugnantibus, alia ex causis, alia ex effectis, alia ex comparatione majorum, alia ex parium, aut minorum.

Conjugata dicuntur, quæ sunt ex verbis generis ejusdem. Ejusdem autem generis verba sunt, quæ orta ab uno varie commutantur, ut « sapiens, sapiens, sapientia. » Hæc verborum conjugatio ¹ συζυγία dicitur, ex qua hujusmodi est argumentum: « Si compascuus ager est, jus est compascere. »

A genere sic ducitur: « Quoniam argentum omne mulieri legatum est, non potest ea pecunia, quæ numerata domi relicta est, non esse legata; forma enim a genere, quoad suum nomen retinet, nunquam sejungitur; numerata autem pecunia nomen argenti retinet; legata igitur videtur. »

A forma generis, quam interdum, quo planius accipiatur, partem licet nominare, hoc modo: « Si ita Fabiæ pecunia legata est a viro, ² si ea uxor materfamilias esset; si ea in manum non convenerit.

¹ Sic ed. Venet. Sed Mediol. latinis litteris, συζυγία. Quidam codd. græcum omittunt. ² Si ei viro materfamilias.

« rat, nihil debetur. » Genus enim est, uxor: ejus
 duæ formæ; una matrumfamilias earum, quæ in
 manum convenerunt; altera, earum, quæ tantum-
 modo uxores habentur: qua in parte quum fuerit
 Fabia, legatum ei non videtur. A similitudinè, hoc
 modo: « Si ædes eæ corruerunt, vitiumve fecerunt,
 « quarum ususfructus legatus est, heres restituere
 « non debet, nec relicere, non magis, quam servum
 « restituere, si is, ejus ususfructus legatus est, de-
 « perisset. » A differentia: « Non, si uxori vir lega-
 « vit omne argentum, quod suum esset, idcirco,
 « quæ in nominibus fuerunt, legata sunt: multum
 « enim differt, in arcane positum sit argentum, an
 « in tabulis debeatur. » Ex contrario autem, sic:
 « Non debet ea mulier, cui vir honorum suorum
 « ususfructum legavit, cellis vinariis et oleariis
 « plenis relictis, putare id ad se pertinere; usus
 « enim, non abusus legatus est: ea sunt inter se
 « contraria. »

IV. Ab adjunctis; « Si ea mulier testamentum
 « fecit, quæ se capite nunquam deminuit, non vide-
 « tur ex edicto prætoris secundum eas tabulas pos-
 « sessio dari; adjungitur enim, ut secundum servo-
 « rum, secundam exsulam, secundum puerulorum
 « tabulas possessio videatur ex edicto dari. » Ab an-
 « tecedentibus autem, et consequentibus, et repu-

gnantibus, hoc modo: ab antecedentibus, « Si viri
 « culpa factum est divortium, etsi mulier nuntium
 « remisit, tamen pro liberis manere nihil oportet: »
 a consequentibus, « Si mulier, quum fuisset nupta
 « cum eo, quicum connubium non esset, nuntium
 « remisit; quoniam qui nati sunt, patrem non se-
 « quuntur, pro liberis manere nihil oportet: » a repu-
 gnantibus, « Si paterfamilias uxori ancillarum
 « usumfructum legavit a filio, neque a secundo he-
 « rede legavit, mortuo filio mulier usumfructum
 « non amittet: quod enim semel testamento alicui
 « datum est, id ab eo invito, cui datum est, auferri
 « non potest: repugnat enim recte accipere, et in-
 « vitum reddere. » Ab efficientibus causis, hoc
 modo: « Omnibus est jus parietem directum ad pa-
 « rietem communem adjungere, vel solidum, vel
 « fornicatum; at si quis in pariete communi demo-
 « liendo damni infecti promiserit, non debebit præ-
 « stare, quod fornix vitii fecerit: non enim ejus
 « vitio, qui demolitus est, damnum factum est, sed
 « ejus operis vitio, quod ita ædificatum est, ut sus-
 « pendii non posset. » Ab effectis rebus, hoc modo:
 « Quum mulier viro in manum convenit, omnia,
 « quæ mulieris fuerunt, viri fiunt dotis nomine. »
 Ex comparatione autem omnia valent, quæ sunt
 ejusmodi: « Quod in re majore valet, valet in mi-

«nore: ut, si in urbe fines non reguntur, ¹ nec
 «aqua in urbe arceatur. » Item contra: « Quod in
 « minore valet, valet in majore: licet idem exem-
 « plum convertere. » Item: « quod in re pari valet,
 « valet in hac, quæ par est: » ut, « Quoniam
 « usus auctoritas fundi biennium est, sit etiam
 « ædium. » At in lege ædes non appellantur, et
 sunt ceterarum ² rerum omnium, quarum annuus
 est usus. Valeat æquitas, quæ paribus in causis pa-
 ria jura desiderat.

Quæ autem extrinsecus assumuntur, ea maxime
 ex auctoritate ducuntur: itaque Græci tales argu-
 mentationes ἀρχαίως vocant, id est, artis expertes:
 ut, si ita respondeas: « Quoniam P. Scævola id so-
 « lum esse ambitus ædium dixerit, quod, parietis
 « communis tegendi causa, tectum projiceretur, ex
 « quo in tectum ejus, ædes qui protexisset, aqua
 « deflueret, id tibi jus videri. »

V. His igitur locis, qui sunt expositi, ad omne
 argumentum reperendum, tanquam elementis qui-
 busdam, significatio et demonstratio datur. Utrum
 igitur hactenus satis est? tibi quidem, tam acuto,
 et tam occupato, puto. Sed quoniam avidum homi-
 nem ad has dicendi epulas recepi, sic accipiam, ut
 reliquiarum sit potius aliquid, quam te hinc patiar

¹ Neque. ² Abest rerum.

non satiatum discedere. Quando ergo unusquisque
 eorum locorum, quos exposui, sua quædam mem-
 bra habet, ea quam subtilissime persequamur: et
 primum de ipsa definitione dicatur.

Definitio est oratio, quæ id, quod definitur, ex-
 plicat, quid sit. Definitionum autem duo sunt ge-
 nera prima: unum earum rerum, quæ sunt; alte-
 rum earum, quæ intelliguntur. Esse ea dico, quæ
 cerni tangere possunt, ut fundum, ædes, parietem,
 stillicidium, mancipium, pecudem, suppellectilem,
 penus, cetera; quo ex genere quædam interdum
 nobis definienda sunt. Non esse rursus ea dico, quæ
 tangi demonstrare non possunt, cerni tamen ani-
 mo, atque intelligi possunt: ut, si usucapionem, si
 tutelam, si gentem, si agnationem definias; quarum
 rerum nullum subest quasi corpus, est tamen quæ-
 dam conformatio insignita et impressa intelligentia,
 quam notionem voco. Ea sæpe in argumentando
 definitione explicanda sunt. Atque etiam definitio-
 nes aliæ sunt partitionum, aliæ divisionum: parti-
 tionum, quum res ea, quæ proposita est, quasi in
 membra discernitur; ut, si quis jus civile dicat id
 esse, quod in legibus, senatusconsultis, rebus judi-
 catis, jurisperitorum auctoritate, edictis magistra-
 tum, more, æquitate consistat: divisionum autem
 definitio formas omnes complectitur, quæ sub eo
 genere sunt, quod definitur, hoc modo: « Abalie-

« natio est ejus rei, quæ mancipi est, aut traditio
 « alteri nexu, aut in jure cessio, inter quos ea jure
 « civili fieri possunt. »

VI. Sunt et alia genera definitionum; sed ad hujus libri institutum illa nihil pertinent: tantum est dicendum, qui sit definitionis modus. Sic igitur veteres præcipiunt; quum sumseris ea, quæ sint ei rei, quam definire velis, cum aliis communia, usque eo persequi, dum proprium efficiatur, quod nullam in aliam rem transferri possit. Ut hoc, « Hereditas est pecunia. » Commune adhuc: multa enim genera sunt pecuniæ. Adde quod sequitur: « quæ morte alicujus ad quempiam pervenit. » Nondum definitio est: multis enim modis sine hereditate teneri mortuorum pecuniæ possunt. Unum adde verbum, « jure. » Jam a communitate res disjuncta videbitur, ut sit explicata definitio sic: « Hereditas est pecunia, quæ morte alicujus ad quempiam pervenerit jure. » Nondum est satis: adde, « nec ea aut legata testamento, aut possessione retenta » : confectum est. — Itemque, ut illud, « Gentiles sunt, qui inter se eodem nomine sunt. » Non est satis. « Qui ab ingenuis oriundi sunt. » Ne id quidem satis est. « Quorum majorum sunt. » Ne id quidem satis est. « Abest etiam nunc:

1 Sunt.

« Qui capite non sunt deminuti. » Hoc fortasse satis est. Nihil enim video Scævola, pontificem, ad hanc definitionem addidisse. Atque hæc ratio valet in utroque genere definitionum, sive id, quod est, sive id, quod intelligitur, definiendum est.

VII. Partitionum autem et divisionum genus quale esset ostendimus; sed quid inter se differant, planius dicendum est. In partitione quasi membra sunt: ut corporis, caput, humeri, manus, latera, crura, pedes, et cetera. In divisione, formæ sunt, quas Græci ἰδέας vocant, nostri, si qui hæc forte tractant, species appellant; non pessime id quidem, sed inutiliter ad mutandos casus in dicendo. Nolim enim, ne si Latine quidem dici possit, « specierum » et « speciebus » dicere; et sæpe his casibus utendum est: at « formis » et « formarum » velim. Quum autem utroque verbo idem significetur, commoditatem in dicendo non arbitror negligendam.

Genus et formam definiunt hoc modo: Genus est notio ad plures differentias pertinens. Forma est notio, cujus differentia ad caput generis et quasi fontem referri potest. Notionem appello, quam Græci τὸ νόημα, tum πρόληψιν dicunt. Ea est insita et ante percepta cujusque formæ cognitio, eno-

1 Fortasse scripsit Cicero, scribere certe debuit εἶδη.
 Schütz.

dationis indigens. Formæ igitur sunt hæ, in quas genus, sine ullius prætermissione, dividitur: ut si quis jus in legem, morem, æquitatem, dividat. Formas qui putat idem esse, quod partes, confundit artem, et similitudine quadam conturbatus, non satis acute, quæ sunt discernenda, distinguit. Sæpe etiam definiunt et oratores et poetæ per translationem verbi, ex similitudine, cum quadam suavitate. Sed ego a vestris exemplis, nisi necessario, non recedam. Solebat igitur Aquillius, collega et familiaris meus, quum de litoribus ageretur, quæ omnia publica esse vultis, quærentibus iis, ad quos id pertinebat, quid esset litus, ita definire, « qua fluctus « eluderet: » hoc est, quasi qui « adolescentiam, « florem ætatis; senectutem, occasum vitæ, » velit definire: translatione utens discedebat a verbis propriis rerum ac suis. Quod ad definitiones atinet, hæcenus; reliqua videamus.

VIII. Partitio autem sic utendum est, nullam ut partem relinquo, ut si partiri velis tutelas, inscienter facias, si ullam prætermittas. At si stipulationum aut iudiciorum formulas partiare, non est vitiosum, in re infinita prætermittere aliquid. Quod idem in divisione vitiosum est. Formarum enim certus est numerus, quæ cuique generi subjiciantur: partium distributio sæpe est infinitior, tanquam rivorum a fonte deductio. Itaque in oratoris artibus,

quæstionis genere proposito, quot ejus formæ sint, subjungitur absolute: at quum de ornamentis verborum sententiarumque præcipitur, quæ vocantur σχήματα, non fit idem. Res enim est infinitior; ut ex hoc quoque intelligatur ¹quid velimus inter partitionem et divisionem interesse. Quanquam enim vocabula prope idem valere videantur: tamen quia res differebant, nomina rerum distare voluerunt.

Multa etiam ex notatione sumuntur. Ea est autem, quum ex vi nominis argumentum elicitur: quam Græci ἐτυμολογίαν vocant, id est, verbum ex verbo, veriloquium: nos autem novitatem verbi non satis apti fugientes, genus hoc notationem appellamus, quia sunt verba rerum notæ. Itaque hoc idem Aristoteles σύμβολον appellat, quod Latine est nota. Sed quum intelligitur, quid significetur, minus laborandum est de nomine. Multa igitur in disputando notatione eliciuntur ex verbo: ut, quum quæritur, « Postliminium » quid sit (non dico, quæ sint postliminii; nam id caderet in divisionem, quæ talis est: postliminio redeunt hæc, homo, navis, mulus clitellarius, equus, equa, quæ frena recipere solet): sed quum ipsius postliminii vis quæritur, et verbum ipsum notatur. In quo Servius noster, ut opinor, nihil putat esse notandum, nisi « post; » et

¹ Quod velimus.

« liminium » illud productionem esse verbi vult, ut « in finitimo, legitimo, aditimo, » non plus esse « timam, » quam in « mediuillio, tullium. » Scavola autem, P. F., junctum putat esse verbum, ut sit in eo et « post » et « limen: » ut, quæ a nobis alienata sunt, quum ad hostem pervenerint, et ex suo tanquam limine exierint, dein quum redierint post ad idem limen, postliminio videantur rediisse. Quo in genere etiam Mancini causa defendi potest, postliminio rediisse: deditum non esse, quoniam non sit receptus. Nam neque deditioem, neque donationem sine acceptione intelligi posse.

IX. Sequitur is locus, qui constat ex iis rebus, quæ quodammodo affectæ sunt ad id, de quo anbigitur: quem modo dixi in plures partes distributum. Cujus primus est locus ex conjugatione, quam Græci *συζυγία* vocant, finitimus notationi, de qua modo dictum est: ut, si aquam pluviam eam modo intelligeremus, quam imbri collectam videremus; veniret Macius, qui, quia conjugata verba essent pluvia et pluendo, diceret, « omnem aquam oportere arceri, quæ pluendo crevisset. » Quum autem a genere ducetur argumentum, non erit necesse id usque a capite accessere: sæpe etiam citra licet, dummodo supra sit, quod sumitur, quam id, ad

† Inesse.

quod sumitur: ut, « aqua pluvia ultimo genere ea « est, quæ de cælo veniens crescit imbri; sed pro- « piore loco, in quo quasi jus arceri continetur, « genus est, aqua pluvia nocens; ejus generis for- « mæ, loci vitio, et mana nocens: quarum altera « jubetur ab arbitro coerceri; altera non jube- « tur. » Commode etiam tractatur hæc argumen- « tatio, quæ ex ¹ genere sumitur quum ex toto per- « sequare partes, hoc modo: « Si dolus malus est, « quum aliud agitur, aliud simulatur; » enumerare licet, quibus id modis fiat; deinde in eorum ali- « quem id, quod arguas dolo malo factum, inclu- « dere: quod genus argumenti in primis firmam vi- « deri solet.

X. Similitudo sequitur; quæ late patet, sed ora- « toribus et philosophis magis, quam vobis. Etsi enim omnes loci sunt omnium disputationum, ad argu- « menta suppeditanda, tamen aliis disputationibus abundantius occurrunt, aliis angustius. Itaque gene- « ra tibi nota sint: ubi autem his utare, quæstiones ipsæ te admonebunt. Sunt enim similitudines, quæ ex pluribus collationibus perveniunt quo volunt, hoc modo: « Si tutor fidem præstare debet, si so- « cius, si, cui mandaris, si qui fiduciam acceperit: « debet etiam procurator. » Hæc ex pluribus per-

† Wetsel, ex uno cod., prætulit forma.

veniens quo vult, appellatur inductio : quæ græce
 ἑπαγωγὴ nominatur; qua plurimum est usus in
 sermonibus Socrates. Alterum similitudinis genus
 collatione sumitur, quum una res uni, par pari
 comparatur, hoc modo : « Quemadmodum, si in
 « urbe de finibus controversia est, quia fines magis
 « agrorum videntur esse, quam urbis, finibus re-
 « gundis adigere arbitrum non possis : sic, si aqua
 « pluvia in urbe nocet, quoniam res tota magis
 « agrorum est, aquæ pluvix arcendæ adigere non
 « possis arbitrum. » Ex eodem similitudinis loco
 etiam exempla sumuntur, ut « Crassus in Curiana
 « causa exemplis plurimis usus est, agens de eo,
 « qui testamento sic heredem instituisset, ut, si
 « filius natus esset in decem mensibus, isque mor-
 « tuus prius, quam in suam tutelam venisset; se-
 « cundus heres hereditatem ² obtineret. Quæ com-
 « memoratio exemplorum valuit; » eaque vos in
 respondendo uti multum soletis. Ficta etiam exem-
 pla similitudinis habent vim; sed ea oratoria magis
 sunt, quam vestra: quanquam uti etiam vos
 soletis, sed hoc modo : « Finge mancipio aliquem
 « dedisse id, quod mancipio dari non potest: num

¹ Vulg. παρρωγὴ. Mutavit lect. Ern. post Turneb.
 et Lamb. ex Aristot. Topic., 1, 12, et Analytic. prior.,
 11, 23, ubi constanter sic inductio nominatur. ² Obti-
 nuisset.

« ideireo id ejus factum est, qui accepit? aut num
 « is, qui mancipio dedit, ob eam rem se ulla re
 « obligavit? » In hoc genere oratoribus et philoso-
 phis concessum est, ut muta etiam loquantur, ut
 mortui ab inferis excitentur, aut aliquid, quod
 fieri nullo modo possit, augendæ rei gratia, dica-
 tur, aut minuendæ, quæ hyperbole dicitur, et
 multa mirabilia alia. Sed latior est campus illo-
 rum. Eisdem tamen ex locis, ut ante dixi, et in
 maximis, et in minimis quæstionibus argumenta
 ducuntur.

XI. Sequitur similitudinem differentia rei, maxi-
 me contraria superiori: sed est ejusdem, dissimile
 et simile invenire. Ejus generis hæc sunt: « Non,
 « quemadmodum quod mulieri debeas, recte ipsi
 « mulieri, sine tutore auctore, solvas: ita quod aut
 « pupillæ, aut pupillo debeas, recte possis eodem
 « modo solvere. » Deinceps locus est, qui a con-
 trario ¹ dicitur. Contrariorum autem genera sunt
 plura: unum eorum, quæ in eodem genere pluri-
 mum differunt, ut sapientia et stultitia. Eodem
 autem genere dicuntur, quibus propositis occur-
 runt, tanquam e regione; quædam contraria, ut
 celeritati tarditas, non debilitas. Ex quibus ² [con-

¹ Ducitur. ² Schütz edidit, Ex quibus argumentis talia
 existunt.

trariis] argumenta talia existunt: « Si stultitiam « fugimus, sapientiam sequamur; et bonitatem, si « malitiam. » Hæc, quæ ex eodem genere contraria sunt, appellantur ¹ adversa. Sunt enim alia contraria, quæ privantia licet appellemus Latine, ² Græci appellant *σπερητικέ*. Præpositio enim *IN* privat verbum ea vi, quam haberet, si *IN* præpositum non fuisset, ut « dignitas, indignitas; humanitas, inhumanitas, » et cetera generis ejusdem: quorum tractatio est eadem, quæ superiorum, quæ adversa dixi.

Nam alia quoque sunt contrariorum genera, velut ea, quæ cum aliquo conferuntur: ut duplum, simplex; multa, pauca; longam, breve; majus, minus. Sunt etiam illa valde contraria, quæ appellantur negantia; ea *ἀπορρητικέ* Græci, ³ contraria aientibus: ut, « Si hoc est, illud non est. » Quid enim opus exemplo est? tantum intelligatur, argumento quærendo, contrariis omnibus contraria non convenire.

XII. Ab adjunctis autem posui equidem exemplum paullo ante, multa scilicet adjungi, quæ suscipienda essent, si statuissimus, ex edicto secundum eas tabulas possessionem dari, quas is insti-

¹ Diversa. ² Græcæ appellantur. ³ *Spuria hæc duo verba, Wetzelio judice.*

tuisset, cui testamenti factio nulla esset. Sed locus hic magis ad conjecturales causas, quæ versantur in judiciis, valet: quum quæritur, quid aut sit, aut evenerit, aut futurum sit, aut quid omnino fieri possit. At loci quidem ipsius forma talis est. Admonet autem hic locus, ut queratur, quid ante rem, quid cum re, quid post rem evenerit. Nihil hoc ad jus; ad Ciceronem, inquit Gallus noster, si quis ad eum tale quid retulerat, ut de facto quæretur. Tu tamen patiere, nullum a me artis instituta locum præteriri; ne, si nihil, nisi quod ad te pertineat, scribendum putaris, nimium te amare videre. Est igitur magna ex parte locus hic oratorius, non modo non jurisconsultorum, sed ne philosophorum quidem. Ante rem enim quæruntur, quæ talia sunt, apparatus, colloquia, locus, ¹ constitutum, convivium. Cum re autem, pedum crepitus, strepitus hominum, corporum umbræ, et si quid ejusmodi. At post rem, rubor, pallor, titubatio, et si qua alia signa conturbationis et conscientiæ; præterea restinctus ignis, gladius cruentus, ceteraque, quæ suspicionem facti possunt movere.

XIII. Deinceps est locus dialecticorum proprius

¹ *Boëth. jungit constitutum convivium. Sic et vet. edd. multæ. Ed. Venet. institutum convivium.*

ex consequentibus, et antecedentibus, et repugnantibus, qui etiam ab adjunctis longe diversus est: nam adjuncta, de quibus paullo ante dictum est, non semper eveniunt; consequentia autem semper. Ea enim dico consequentia, quæ rem necessario consequuntur. Itemque et antecedentia et repugnantia: quidquid enim antecedit quamque rem, id cohæret cum re necessario; et quidquid repugnat, id ejusmodi est, ut cohærere nunquam possit. Quum tripartito igitur distribuatur locus hic, in consecutionem, antecessionem, repugnantiam, reperiendi argumenti locus simplex est, tractandi triplex: nam quid interest, quum hoc sumseris, pecuniam numeratam mulieri deberi, cui sit omne argentum legatum, utrum hoc modo concludas argumentum: « Si pecunia signata, argentum est; legata est mulieri: est autem pecunia signata argentum: legata igitur; » an illo modo: « Si numerata pecunia, non est legata; non est numerata pecunia argentum: est autem numerata pecunia argentum: legata igitur est; » an illo modo: « Non et legata argentum est, et non est legata numerata pecunia: legatum autem argentum est: legata igitur numerata pecunia est. »

Appellant autem dialectici eam conclusionem argumenti, in qua, quum primum assumeris, consequitur id, quod annexum est, primum conclu-

sionis modum; quum id, quod annexum est, negaris, ut id quoque, cui fuerit annexum, negandum sit, secundus appellatur concludendi modus; quum autem aliqua conjuncta negaris ¹ [et his alia negatio rursus adjungitur], et ex his primum sumseris, ut, quod relinquitur, tollendum sit, is tertius appellatur conclusionis modus. Ex hoc illa rhetorum sunt ex contrariis conclusa, quæ ipsi enthymemata appellant: non quod non omnis sententia proprio nomine enthymema dicatur; sed, ut Homerus propter excellentiam commune poetarum nomen efficit apud Græcos suum; sic, quum omnis sententia enthymema dicatur, quia videtur ea, quæ ex contrariis conficiatur, acutissima, sola proprie nomen commune possidet. Ejus generis hæc sunt: « Hunc metuere, alterum in metu non ² ponere? Eam, quam nihil accusas, damnas; bene quam meritam esse autumas, dicis male mereri? Id, quod scis, prodest nihil; id, quod nescis, obest. »

XIV. Hoc disserendi genus attingit omnino vestras quoque in respondendo disputationes: sed philosophorum magis; quibus est cum oratoribus illa ex repugnantibus sententiis communis conclusio, quæ a dialecticis tertius modus, a rhetoribus en-

¹ Hic aliquid mendosum puto. ² Ponere. Eam.

thymema nuncupatur. Reliqui dialecticorum modi plures sunt, qui ex disjunctionibus constant: Aut hoc, aut illud; hoc autem; non igitur illud. Itemque, Aut hoc, aut illud; non autem hoc; illud igitur. Quæ conclusiones idcirco ratæ sunt, quod in disjunctione plus uno verum esse non potest. Atque ex iis conclusionibus, quas supra scripsi, prior, quartus; posterior, quintus a dialecticis modus appellatur. Deinde addunt conjunctionum negantiam, sic: Non et hoc est, et illud; hoc autem; non igitur illud. Hic modus est sextus. Septimus autem, Non et hoc, et illud; non autem hoc; illud igitur. Ex his modis conclusiones innumerabiles nascuntur, in quo est fere tota dialectica. Sed ne eæ quidem, quas exposui, ad hanc institutionem sunt necessariae.

XV. Proximus est locus rerum efficientium, quæ causæ appellantur; deinde rerum effectarum ab efficientibus causis. Harum exempla, ut reliquorum locorum, paullo ante posui, et quidem ex jure civili: sed hæc patent latius. Causarum igitur genera duo sunt: unum, quod vi sua id, quod sub ea subjectum est, ¹ certo efficit, ut ignis accendit; alterum, quod naturam efficiendi non

¹ Certe.

¹ habet, sed sine quo effici non possit: ut, « si quis æs causam statuæ velit dicere, quod sine eo non possit effici. » Hujus generis causarum, sine quo non efficitur, alia sunt quieta, nihil agentia, stolidi quodammodo; ut locus, tempus, materiæ, ferramenta, et cetera generis ejusdem; alia autem præcursionem quamdam adhibent ad efficiendum, et quædam afferunt per se adjuvantia, etsi non necessaria, ut amor congressio causam attulerit, amor flagitio. Ex hoc genere causarum, et æternitate pendentium, fatum a stoicis nectitur. Atque ut earum causarum, sine quibus effici non potest, genera divisi; sic etiam efficientium dividi possunt. Sunt enim aliæ causæ, quæ plane efficiant, nulla re adjuvante; aliæ, quæ adjuvari velint: ut sapientia efficit sapientes sola per se; beatos efficiat, necne, sola per se, quæstio est. Quare quum in disputationem incidit causa efficiens aliquid necessario, sine dubitatione licebit, quod efficitur ab ea causa, concludere.

XVI. Quum autem erit talis causa, ut in ea non sit efficiendi necessitas; necessaria conclusio non sequitur. Atque illud quidem genus causarum, quod habet vim efficiendi necessariam, errorem

¹ Habeat.

afferre non fere solet; hoc autem, sine quo non efficitur, sæpe conturbat. Non enim, si sine parentibus filii esse non possunt, propterea causa fuit in parentibus gignendi necessaria. Hoc igitur, sine quo non fit, ab eo, ¹ a quo certo fit, diligenter est separandum. Illud enim est tanquam,

Utinam ne in nemore Pelio securibus
Cæsa cecidisset abiegna ad terram trabes!

Nisi enim cecidisset abiegna ad terram trabes, Argo illa facta non esset: nec tamen fuit in his trabibus efficiendi vis necessaria. At quum in Ajacis navim ² crispisulcans igneum fulmen ³ injectum est, inflammatur navis necessario. Atque etiam est causarum dissimilitudo, quod aliæ sunt, ut sine ulla appetitione animi, sine voluntate, sine opinione, suum quasi opus efficiant, velut, ut omne intereat, quod ortum est; aliæ autem aut voluntate efficiuntur, aut perturbatione animi, aut habitu, aut natura, aut arte, aut casu: voluntate, ut tu, quum hunc libellum legis; perturbatione, ut si quis eventum horum temporum timeat; habitu, ut facile et cito irascatur; natura, ut vitium in dies crescat; arte, ut bene pingat; casu, ut prospere naviget. Nihil horum sine causa, nec

¹ In quo certe fit. ² Boëthius in *Topic. dicitur accipit*, crispisulcans.

quidquam omnino; sed hujusmodi causæ non necessariae.

XVII. Omnium autem causarum in aliis inest constantia, in aliis non inest. In natura, et in arte constantia est, in ceteris nulla. Sed tamen earum causarum, quæ non sunt constantes, aliæ sunt perspicuæ, aliæ latent. Perspicuæ sunt, quæ appetitionem animi iudiciumque tangunt: latent, quæ subjectæ sunt fortunæ. Quum enim nihil sine causa fiat; hoc ipsum est fortunæ eventus, obscura causa, quæ latenter efficitur. Etiam ¹ ea, quæ fiunt, partim ² sunt ignorata, partim voluntaria: ignorata, quæ necessitate effecta sunt; voluntaria, quæ consilio. Quæ autem fortuna, vel ignorata, vel voluntaria. Nam jacere telum, voluntatis est; ferire, quem nolueris, fortunæ. Ex quo aries ille subicitur in vestris actionibus: si telum manu fugit magis, quam jecit. Cadunt etiam in ignorationem atque in imprudentiam perturbationes animi: quæ, quamquam ³ sunt voluntariæ (objurgatione enim, et admonitione dejiciuntur), tamen habent tantos motus, ut ea, quæ voluntaria sunt, aut necessaria interdum, aut certe ignorata videantur. Toto igitur loco causarum explicato, ex earum differentia in magnis quidem causis vel ora-

¹ Ut ea. ² Siat. ³ Sint.

torum, vel philosophorum, magna argumentorum suppetit copia; in vestris autem, si non uberior, at fortasse subtilior. Privata enim judicia maximarum quidem rerum in jurisconsultorum mihi videntur esse prudentia. Nam et adsunt multum, et adhibentur in consilio; et patronis diligentibus, ad eorum prudentiam confugientibus, hastas ministrant.

In omnibus igitur iis judiciis, in quibus, *EX FIDE BONA*, est additum; ubi vero etiam, *UT INTER BONOS BENE AGIER*; inprimisque in arbitrio rei uxoriae, in quo est, *QUID ÆQUIUS, MELIUS*, parati esse debent. Illi enim dolum malum, illi fidem bonam, illi æquum, bonum, illi, quid socium socio; quid eum, qui negotia aliena curasset, ei, cujus ea negotia fuissent; quid eum, qui mandasset, eumve, cui mandatum esset, alterum alteri præstare oporteret, quid virum uxori, quid uxorem viro, traderent. Licebit igitur, diligenter cognitis argumentorum locis, non modo oratoribus et philosophis, sed juris etiam peritis copiose de consultationibus suis disputare.

XVIII. Coniunctus huic causarum loco locus ille est, qui efficitur ex causis. Ut enim causa effectum indicat, sic, quod effectum est, quæ fuerit causa, demonstrat. Hic locus suppeditare solet oratoribus et poetis, sæpe etiam philosophis, sed iis, qui

ornate et copiose loqui possunt, mirabilem copiam dicendi, quam denuntiant, quid ex quaque re sit futurum. Causarum enim cognitio cognitionem eventorum facit.

Reliquus est comparationis locus, cujus genus et exemplum supra positum est, ut ceterorum: nunc explicanda tractatio est. Comparantur igitur ea, quæ aut majora, aut minora, aut paria dicuntur: in quibus spectantur hæc, numerus, species, vis, quædam etiam ad res aliquas affectio.

Numero sic comparabuntur, pluram bona ut paucioribus bonis anteponantur, pauciora mala malis pluribus, diuturniora bona brevioribus, longe et late pervagata angustis; ex quibus plura bona propagantur, quæque plures imitentur et faciant.

Specie autem comparantur, ut anteponantur, quæ propter se expetenda sunt, iis, quæ propter aliud; et ut innata atque insita, assumtis et adventitiis, integra contaminatis, jucunda minus jucundis, honesta ipsis etiam utilibus, proclivia laboriosis, necessaria non necessariis, sua alienis, rara vulgaribus, desiderabilia iis, quibus facile carere possis, perfecta inchoatis, tota partibus, ratione utentia rationis expertibus, voluntaria necessariis,

† Ut plura bona paucioribus.

animata inanimatis, naturalia non naturalibus, artificiosa non artificiosis.

Vis autem in comparatione sic cernitur, efficiens causa gravior, quam non efficiens; quæ se ipsis contenta sunt, meliora, quam quæ egent aliis; quæ in nostra, quam quæ in aliorum potestate sunt; stabilia incertis; quæ eripi non possunt, iis, quæ possunt.

Affectio autem ad res aliquas, est hujusmodi: principum commoda majora, quam reliquorum; itemque, quæ jucundiora, quæ pluribus probata, quæ ab optimo quoque laudata. Atque, ut hæc in comparatione meliora, sic deteriora, quæ iis sunt contraria.

Parium autem comparatio nec elationem habet, nec submissionem: est enim æqualis. Multa autem sunt, quæ æqualitate ipsa ¹ comparentur; quæ ita fere concludantur: « Si consilio juvare cives et auxilio, æqua in laude ponendum est; pari gloria debent esse ii, qui consulunt, et ii, qui defendunt: ² at, quod primum, est: quod sequitur igitur. »

Perfecta est omnis argumentorum inveniendorum præceptio, ut, quum profectus sis a definitione, a partitione, a notatione, a conjugatis, a genere, a

¹ Comparantur. ² At quod primum est.

forma, a similitudine, a differentia, a contrariis, ab adjunctis, a consequentibus, ab antecedentibus, a repugnantibus, a causis, ab effectis, a comparatione majorum, minorum, parium, nulla præterea sedes argumenti quærenda sit.

XIX. Sed quoniam ita a principio divisimus, ut alios locos dicerem in eo ipso, de quo ambigitur, hære, de quibus satis est dictum, alios assumi extrinsecus; de iis pauca dicamus: etsi ea nihil omnino ad vestras disputationes pertinent; sed tamen totam rem perficiamus, quandoquidem cœpimus. Neque enim tu is es, quem nihil, nisi jus civile, delectet: et quoniam ad te hæc ita scribuntur, ut etiam in aliorum manus sint ventura, detur opera, ut quamplurimum iis, quos recta studia delectant, prodesse possimus.

Hæc ergo argumentatio, quæ dicitur artis expertis, in testimonio posita est. Testimonium autem nunc dicimus omne, quod ab aliqua re externa sumitur ad faciendam fidem. Persona autem non qualiscumque testimonii pondus habet: ad faciendam enim fidem auctoritatis quæritur. Sed auctoritatem aut natura aut tempus affert. Naturæ auctoritas in virtute inest maxime: in tempore autem multa sunt, quæ afferant auctoritatem, ingenium, opes, ætas, fortuna, ars, usus, necessitas, concursio etiam nonnunquam rerum fortuitarum. Nam et ingeniosos,

et opulentos, et ætatis spatio probatos, dignos, quibus credatur, putant: non recte fortasse; sed vulgi opinio mutari vix potest, ad eamque omnia dirigunt et qui iudicant, et qui existimant. Qui enim his rebus, quas dixi, excellent, ipsa virtute videntur excellere. Sed reliquis quoque rebus, quas modo enumeravi, quanquam in iis nulla species virtutis est, tamen interdum confirmatur fides, si aut ars quædam adhibetur, magna enim est vis ad persuadendum, scientiæ: aut usus; plerumque enim creditur iis, qui experti sunt.

XX. Facit etiam necessitas fidem, quæ quum a corporibus, tum ab animis nascitur. Nam et verberebus, tormentis, igni fatigati quæ dicunt, ea videtur veritas ipsa dicere; et quæ a perturbationibus animi sunt, dolore, cupiditate, iracundia, metu, quia necessitatis vim habent, afferunt auctoritatem et fidem. Cuius generis etiam illa sunt, ex quibus nonnunquam verum invenitur, pueritia, somnus, imprudentia, vinolentia, insania. Nam et pueri sæpe indicaverunt aliquid, ad quod pertineret, ignari; et per somnum, vitium, insaniam, multa sæpe patefacta sunt. Multi etiam in res odiosas imprudentes inciderunt, ut ¹ Staleno nuper accidit: qui ea locutus est, bovis viris subauscultantibus,

¹ Vett. edd. Staleno.

pariete interposito, quibus patefactis, in iudiciumque prolatis, rei capitalis jure damnatus est. Huic simile quiddam de Lacedæmonio Pausania accepimus.

Concursio autem fortuitorum talis est, ut, si interventum est casu, quum aut ageretur aliquid, quod proferendum non esset, aut diceretur. In hoc genere etiam illa est in Palamedem coniecta suspicionum proditionis multitudo: quod genus refutare interdum veritas vix potest. Hujus etiam generis est fama vulgi, quoddam multitudinis testimonium.

Quæ autem virtute fidem faciunt, ea bipertita sunt: ex quibus alterum natura valet, alterum industria. Deorum enim virtus natura excellit; hominum autem industria.

Divina hæc fere sunt testimonia; primum orationis (oracula enim ex eo ipso appellata sunt, quod inest in his deorum oratio); deinde rerum, in quibus insunt quasi opera divina quædam: primum ipse mundus, ejusque omnis ordo et ornatus; deinceps aerei volatus avium atque cantus; deinde ejusdem aeris sonitus et ardores, multarumque rerum in terra portenta; atque etiam per exta inventa præsentio. A dormientibus quoque multa significata vivis, quibus ex locis sumi interdum solent ad fidem faciendam testimonia deorum.

In homine virtutis opinio valet plurimum. Opinio autem est, non modo eos virtutem habere, qui habeant, sed eos etiam, qui habere videantur. Itaque, quos ingenio, quos studio, quos doctrina præditos vident, quorumque vitam constantem et probatam, ut Catonis, Lælii, Scipionis, aliorumque plurium, rentur eos esse, quales se ipsi velint. Nec solum eos censent tales esse, qui in honoribus populi, reque publica versantur, sed et oratores, et philosophos, et poetas, et historicos: ex quorum et dictis et scriptis saepe auctoritas petitur ad faciendam fidem.

XXI. Expositis omnibus argumentandi locis, illud primum intelligendum est, nec ullam esse disputationem, in quam non aliquis locus incurrat, nec fere omnes locos incidere in omnem questionem, ¹ sed quibusdam questionibus alios esse aptiores locos. Questionum duo sunt genera: alterum infinitum, alterum definitum. Definitum est, quod ἰσότητι Græci, nos causam; infinitum, quod ἕξις illi appellant, nos propositum possumus nominare.

Causa certis personis, locis, temporibus, actionibus, negotiis cernitur, aut in omnibus, aut in plerisque eorum; propositum autem, in aliquo eo-

¹ Et quibusdam quæst. alios, quibusdam esse alios apt. loc.

rum, aut in pluribus, nec tamen in maximis. Itaque propositum pars causæ est. Sed omnis quæstio, earum aliqua de re est, quibus causæ continentur, aut una, aut pluribus, aut nonnunquam omnibus. Quæstionum autem, quæcunque de re sint, duo sunt genera: unum cognitionis; alterum actionis. Cognitionis sunt hæc, quarum finis est scientia: ut, « Si quæretur, a naturæ jus profectum sit, « an ab aliqua quasi conditione hominum et pac-
« tione. » Actionis autem hujusmodi exempla sunt: « Sitne sapientis ad rempublicam accedere. » Cognitionis quæstiones tripartitæ sunt, quum, an sit, aut quid sit, aut quale sit, quæritur. Horum primum conjectura, secundum definitione, tertium juris et injuriæ distinctione explicatur. Conjecturæ ratio in quatuor partes distributa est: quarum una est, quum quæritur, sitne aliquid; altera, unde ortum sit; tertia, quæ id causa effecerit; quarta, in qua de mutatione rei quæritur. Sit, necne sit: « Ecquidnam honestum sit; ecquid æquum re vera; « an hæc tantum in opinione sint. » Unde autem sit ortum, ut, quum quæritur, « Natura, an doctrina possit effici virtus. » Causa autem efficiens sic, ut, quum quæritur, « Quibus rebus eloquentia « efficiatur. » De commutatione, sic: « Possitne « eloquentia commutatione aliqua converti in infantiam. »

XXII. Quum autem, quid sit, quæritur; notio explicanda est, et proprietas, et divisio, et partitio. Hæc enim sunt definitioni attributa: additur etiam descriptio, quam Græci *χαρακτηῖρα* vocant. Notio sic quæritur: «Sine id æquum, quod ei, qui plus potest, utile est.» Proprietas sic: «In hominemne solum « cadat, an etiam in belluas « ægritudo.» Divisio, et eodem pacto partitio, sic: «Triane genera honorum sint.» Descriptio, «Qualis sit avarus, qualis assentator,» ceteraque ejusdem generis, in quibus natura et vita describitur.

Quum autem quæritur, quale quid sit, aut simpliciter quæritur, aut comparate: simpliciter, «Expetendane sit gloria?» comparate: «Præponendane sit divitiis gloria?» Simplicium tria genera sunt: de expetendo fugiendoque; de æquo et iniquo; de honesto et turpi. Comparationum autem duo, unum de eodem et alio; alterum de majore et minore. De expetendo et fugiendo, hujusmodi: «Si expetendæ divitiæ, si fugienda paupertas?» De æquo et iniquo: «Æquamne sit ulcisci, a quo cumque injuriam acceperis?» De honesto et turpi: «Honestumne sit, pro patria mori?» Ex altero autem genere, quod erat bipartitum, unum

Ed. Ascens. pr. διαγραφῆν.

est de eodem et alio: ut, si quærat, «Quid intersit inter amicum et assentatorem? regem et tyrannum?» Alterum de majore et minore: ut, «Si quærat, eloquentiane plaris sit, an juris « civilis scientia.» De cognitionis quæstionibus hactenus.

Actionis reliquæ sunt; quarum duo sunt genera: unum ad officium, alterum ad motum animi vel gignendum, vel sedandum, planeve tollendum. Ad officium sic: ut, quum quæritur, «Suscipiendine sint liberi?» Ad movendos animos, quum fiunt cohortationes ad defendendam rempublicam, ad gloriam, et ad laudem: quo ex genere sunt querelæ, incitationes, miserationesque flebiles, rursusque oratio quum iracundiam restinguens, tum metum eripiens, tum exultantem latitiam comprimens, tum ægritudinem abstergens. Hæc quum in propositis quæstionibus genera sint, eadem in causis transferuntur.

XXIII. Loci autem qui ad quasque quæstiones accommodati sunt, deinceps est videndum. Omnes quidem illi, quos supra diximus, ad plerasque sunt; sed alii ad alias, ut dixi, aptiores. Ad conjecturam igitur maxime apta, quæ ex causis, quæ ex effectis, quæ ex conjunctis sumi possunt. Ad definitionem autem pertinet ratio et scientia definiendi. Atque huic generi finitimum est illud, quod appellari de

eodem et altero diximus: quod genus forma quædam definitionis est. Si enim quæretur, « Idemne « sit pertinacia et perseverantia, » definitionibus judicandum est. Loci autem convenient in ejus generis quæstionem consequentes, antecedentes, repugnantes, adjunctis etiam duobus iis, qui sumuntur ex causis et effectis. Nam si hanc rem illa sequitur, hanc autem non sequitur; aut si huic rei illa antecedit, huic non antecedit; aut si huic rei repugnat, illi non repugnat; aut, si hujus rei hæc, illius alia causa est; aut si ex alio hoc, ex alio illud effectum est: ex quovis horum id, de quo quæritur, idemne, an aliud sit, inveniri potest. Ad tertium genus quæstionis, in quo, quale sit, quæritur, in comparationem ea cadunt, quæ paullo ante in comparationis loco enumerata sunt. In illud autem genus, in quo de expetendo fugiendoque quæritur, adhibentur ea, quæ sunt aut animi, aut corporis, aut externa vel commoda, vel incommoda. Itemque quum de honesto turpique quæritur, ad animi bona, vel mala, omnis dirigenda oratio est. Quum autem de æquo et iniquo disseritur, æquitatis loci colliguntur. Hi cernuntur bipartito, et natura, et instituto. Natura partes habet duas, tuitionem sui, et ulciscendi jus. Institutio autem æquitatis, tripartita est: una pars, legitima est, altera conveniens, tertia moris vetustate

confirmata. Atque etiam rursus æquitas, tripartita dicitur esse: una ad superos deos, altera ad manes, tertia ad homines pertinere. Prima pietas, secunda sanctitas, tertia justitia aut æquitas nominatur.

XXIV. De proposito satis multa: deinceps de causa pauciora dicenda sunt. Pleraque enim sunt ei cum proposito communia.

Tria sunt igitur genera causarum: judicii, deliberationis, laudationis. Quarum fines ipsi declarant, quibus utendum locis sit. Nam judicii finis est jus: ex quo etiam nomen. Juris autem partes tum expositæ, tum æquitatis. Deliberandi finis, utilitas: cujus hæ partes, quæ modo expositæ, rerum expetendarum. Laudationis finis, honestas: de qua item est ante dictum.

Sed definitæ quæstiones a suis quæque locis, quasi propriis, instituuntur, in accusationem defensionemque partitæ. In quibus existunt hæc genera, ut accusator personam arguat facti; defensor aliquid opponat de tribus: aut non esse factum, aut, si sit factum, aliud ejus facti nomen esse, aut jure esse factum. Itaque aut infutialis, aut conjecturalis prima appelletur: definitiva, altera; tertia, quamvis molestum nomen hoc sit, juridicialis vocetur.

¹ Ms. Ern. lacunam habet in hoc verbo. ² Quum.

XXV. Harum causarum propria argumenta, ex iis sumta locis, quos exposuimus, in præceptis oratoris explicata sunt. Refutatio autem accusationis, in qua est depulsio criminis, quæ græce *στάσις* dicitur, latine appelletur status: in quo primum insistit quasi ad repugnandum congressa defensio. Atque etiam in deliberationibus et laudationibus iidem existunt status. Nam et negantur sæpe ea futura, quæ ab aliquo in sententia dicta sunt fore, si aut omnino fieri non possunt, aut sine summa difficultate non possunt. In qua argumentatione status conjecturalis existit. At, quum aliquid de utilitate, honestate, æquitate disseritur, deque iis rebus, quæ iis sunt contrariæ: incurrunt status, aut juris, aut nominis. Quod idem contingit in laudationibus. Nam aut negari potest, id factum esse, quod laudetur; aut non eo nomine efficiendum, quo laudator affecerit; aut omnino non esse laudabile, quod non recte, non jure factum sit. Quibus omnibus generibus usus est nimis impudenter Cæsar contra Catonem meum. Sed quæ ex statu contentio efficitur, eam Græci *χρυσόμενον* vocant: mihi placet id, quoniam quidem ad te scribo, qua de re agitur, vocari. Quibus autem hoc, qua de re agitur, continetur, eæ continentia vocentur, quasi firmamenta defensionis, quibus sublatis defensio nulla sit. Sed, quoniam lege firmitus in controversiis disceptandis esse nihil debet,

danda est opera, ut legem adjutricem et testem adhibeamus. In qua re alii quasi status existunt novi, qui appellantur legitimæ disceptationes. Tum enim defenditur non id legem dicere, quod adversarius velit, sed aliud. Id autem contingit, quum scriptum ambiguum est, ut duæ differentes sententiæ accipi possint. Tum opponitur scripto voluntas scriptoris, ut quæraur, verbane plus, aut sententia valere debeat. Tum legi lex contraria affertur. Ita sunt tria genera, quæ controversiam in omni scripto facere possunt, ambiguum, discrepantia scripti et voluntatis, et scripta contraria. Jam hoc perspicuum est, non magis in legibus, quam in testamentis, in stipulationibus, in reliquis rebus, quæ ex scripto aguntur, posse controversias easdem existere. Horum tractationes in aliis libris explicantur.

XXVI. Nec solum perpetuæ actiones, sed etiam partes orationis iisdem locis adjuvantur, partium propriis, partium communibus: ut in principiis, quibus ut benivoli, ut dociles, ut attentis sint, qui audiant, efficiendum est propriis locis. Itemque narrationes, ut ad suos fines spectent, id est, ut planæ sint, ut breves, ut evidentes, ut credibiles, ut ¹moratæ, ut cum dignitate: quæ quanquam in tota oratione esse debent, magis tamen sunt propria

¹ Fere omnes male, moderatæ, invito Quintil., IV, 2.